

Krzysztof Stępiński

Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków 18-19 kwietnia 2013, Łowicz

International Monument Protection Day 18-19 April 2013, Łowicz

W bieżącym roku mija dokładnie trzydzieści lat od ustanowienia Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków. W 1983 r. Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków – ICOMOS wybrała 18 kwietnia jako datę tego święta, które w miarę upływu czasu stało się imprezą o światowym znaczeniu, obchodzoną w bardzo wielu krajach. W Polsce przyjęła się tradycja organizowania centralnych obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków w miastach uznanych za Pomniki Historii dzięki ich cennym i zadbanym zabytkom oraz ważnym dla polskich dziejów miejscom. W 2011 r. gala Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków odbyła się w Gnieźnie, a w 2012 – w Stargardzie Szczecińskim. Miejscem tegorocznych obchodów był Łowicz. Współorganizatorami imprezy były: Urząd Miejski w Łowiczu, Starostwo Powiatowe w Łowiczu i Urząd Marszałkowski w Łodzi – wspólnie z Narodowym Instytutem Dziedzictwa. Honorowy patronat nad obchodami objęli: Generalny Konserwator Zabytków, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Piotr Zuchowski, Marszałek Województwa Łódzkiego Witold Stępień i Biskup Łowicki Andrzej Franciszek Dziuba.

Położony na granicy Mazowsza i Ziemi Łódzkiej Łowicz już w XII wieku należał do dóbr arcybiskupa gnieźnieńskiego, a pod koniec wieku XIII wzmiankuje się o posiadaniu przez Łowicz praw miejskich. Do najcenniejszych sakralnych zabytków w mieście należy dawna kolegiata, obecnie Bazylika Katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Mikołaja w renesansowo-barokowym stylu, z imponującą fasadą przebudowaną w XVII w. według projektu Tomasza z Poncino. Spośród 6 kaplic trójnawowej Bazyliki wyróżnia się szczególnie XVI-wieczna kaplica pw. św. Wiktorii, patronki Łowicza. W mieście istnieje także wiele innych pięknych kościołów i klasztorów, powstałych głównie w XVII i XVIII wieku i typowych dla ówczesnego polskiego baroku. Charakterystyczne dla Łowicza są też uroczyste procesje odbywane w dni wielkich świąt katolickich, takich jak Zielone Świątki czy Boże Ciało. Okoliczna ludność, znana jako Księżacy łowiccy, przybywa na obchody tych świąt w wielobarwnych strojach ludowych, tzw. „pasiakach”.

W istocie, ziemie wokół Łowicza od dawna zwane były Księstwem Łowickim. Pierwotnie było ono częścią dóbr arcybiskupa gnieźnieńskiego. Przejęte po III rozbiore przez rząd pruski, w 1807 przekazane zostało przez Napoleona jednemu

z jego marszałków. W 1820 r. car Aleksander I podarował Księstwo Łowickie swemu bratu, namiestnikowi Królestwa Polskiego wielkiemu księciu Konstantemu i jego żonice Joannie Grudzińskiej. W latach 30. XIX w., po klęsce powstania listopadowego, ziemie Księstwa przejął car Mikołaj I.

Wśród świeckich zabytków Łowicza wymienić należy Stary Rynek z renesansowo-barokową zabudową i ukończonym w 1828 roku Ratuszem Miejskim – przykładem pięknej budowli w stylu klasycystycznym. Obok Ratusza stoi kamienica zwana Napoleońska, w której cesarz Francuzów zatrzymał się na krótko w grudniu 1806 r. W Łowiczu znajduje się także bardzo ciekawy architektonicznie, trójkątny Nowy Rynek z kamienicami wznoszonymi i przebudowywanymi w XVII, XVIII i XIX w. oraz dawnym renesansowym ratuszem.

Obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków 18 kwietnia 2013 roku odbywały się w miejscu, w którym łączy się sakralna i świecka tradycja zabytkowego Łowicza – mianowicie w kaplicy św. Karola Boromeusza znajdującej się w Muzeum Łowickim. Wynika to z faktu, iż Muzeum mieści się w barokowym gmachu dawnego Seminarium Księży Misjonarzy, ufundowanym przez prymasa Michała Stefana Radziejowskiego i wzniesionym w l. 1685-1701 przez Tylmana z Gameren. Malowidła sklepienia kaplicy należą do najpiękniejszych osiągnięć polskiego i europejskiego baroku.

Gości obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków powitał Starosta Łowicki Krzysztof Figat. Następnie wystąpienia powitalne wygłosili: Marszałek Województwa Łódzkiego Witold Stępień, Generalny Konserwator Zabytków Piotr Zuchowski, Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa Paulina Florjanowicz i Burmistrz Miasta Łowicza Krzysztof Jan Kaliński. Witając gości i życząc im udanego pobytu, mówcy przywoływali m.in. historię Ziemi Łowickiej i jej zabytków oraz ogólniejsze problemy związane z ochroną i konserwacją zabytków w dzisiejszych czasach, charakteryzujących się trudnościami gospodarczymi, ale także nowymi możliwościami dzięki stale udoskonalanym technikom i materiałom konserwatorskim oraz dzięki wykorzystaniu funduszy europejskich.

Edukacji, promocji i ochronie dziedzictwa kulturowego najlepiej służy coroczny Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbane”. Do konkursu w 2013 r. zgłoszono 65 wniosków ze wszystkich województw. Regulamin dopuszczał kandydowanie w jednej z 5 kategorii.

Po krótkim koncercie wykonanym przez zespół Ars Nova wraz z chórem Cantilena klasztoru Sióstr Urszulanek SJK i złożonym z utworów Mikołaja Zieleńskiego i Cypriana Bazylika, nastąpiło ogłoszenie wyników konkursu „Zabytek Zadbane”. Nagrody laureatom wręczali: Generalny Konserwator Zabytków, Wiceminister Piotr Żuchowski i Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa Paulina Florjanowicz.

W kategorii „Utrwalenie wartości zabytkowej pojedynczego obiektu” nagrodzono dwór w zespole dworsko-parkowym w Łękach Górnych w województwie podkarpackim, wzniesiony w latach 1580-1600 w stylu renesansowo-manierystycznym i rozbudowywany w wieku XIX oraz w latach 20. XX w. Właścicielami zabytku są Joanna i Dariusz Kolbuszowie. Przyznając tę nagrodę, jury doceniło przede wszystkim kompleksowy charakter prac konserwatorskich przeprowadzonych po uprzednich starannych badaniach rozpoznawczych obiektu. W trakcie konserwacji udało się zachować substancję architektoniczną i cenny historyczny wystrój wnętrza dworu. Dokonano również udanej rewitalizacji parku wokół dworu i relikwów dawnych fortyfikacji.

Wyróżnienia w kategorii „Utrwalenie wartości zabytkowej pojedynczego obiektu” otrzymały następujące zabytki i ich właściciele:

- Kamienica „Pod Złotym Orłem”, obecnie Muzeum Farmacji we Wrocławiu, województwo dolnośląskie (właściciel: Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu),
- Wieża Bramy Wrocławskiej w Nysie, woj. opolskie (właściciel: Miasto i Gmina Nysa),
- Budynek dawnej resursy w Żyrardowie, woj. mazowieckie (właściciel: Miasto Żyrardów).

W kategorii „Rewitalizacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu” laureatem konkursu został Zespół pałacowo-parkowy z basztą obronną w Żmigrodzie, woj. dolnośląskie. Właścicielem obiektu jest Miasto i Gmina Żmigród. Najstarszą część zespołu – renesansową wieżę z XVI wieku zwaną Kasztelańską – wyremontowano i zadaptowano na punkt informacji turystycznej oraz potrzeby Urzędu Miasta. Barokowy Pałac Hatzfeldów, zniszczony pod koniec wojny w 1945 roku, zabezpieczono i zakonserwowano w formie trwałej ruiny. Trzecią część prac stanowiła rewitalizacja parku z 2. poł. XIX i początków XX wieku. W uzasadnieniu nagrody podkreślono wieloaspektowy charakter rewitalizacji oraz udane rozwiązanie konstrukcyjnych i estetycznych problemów wynikających z różnorodności poszczególnych elementów zabytkowego zespołu.

Wyróżnienia w tej kategorii otrzymały:

- Domy tkaczy w Parku Kulturowym Miasto Tkaczy w Zgierzu w woj. łódzkim (właściciel: Miasto Zgierz),
- Zespół parkowy dawnego klasztoru cysterek w Owińskach, woj. wielkopolskie (właściciel: Starostwo Powiatowe w Poznaniu),
- Zespół Żuławskiego Parku Historycznego w Nowym Dworze Gdańskim w woj. pomorskim; zarządcą zabytku jest Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski.

W kategorii „Adaptacja obiektów zabytkowych” nagrodzono remont i konserwację wraz z adaptacją dawnej chasydzkiej Synagogi, wzniesionej w l. 60. XIX wieku, dla której przeznaczono nową funkcję Ośrodka Spotkania Kultur. Na remont Synagogi złożyły się zarówno ratownicze interwencje konstrukcyjne i prace konserwatorsko-adaptacyjne, jak też

przeprowadzona na bardzo wysokim poziomie konserwacja dekoracji sztukatorskich i malarskich. Autorom prac zależało bowiem, by dostosowanie obiektu do nowej, istotnej społecznie funkcji dokonało się z pełnym poszanowaniem autentyczności i integralności substancji zabytkowej i otoczenia budowli.

Wyróżnienia w kategorii „Adaptacja obiektów zabytkowych” otrzymały:

- Budynek Łaźni miejskiej w Gdańsku, woj. pomorskie, będącej obecnie w posiadaniu Centrum Sztuki Współczesnej „Łaźnia” i stanowiącej gdańskie Centrum Edukacji Artystycznej Łaźnia 2,
- Donżon Twierdzy Srebrna Góra w woj. dolnośląskim, po konserwacji przeznaczony do funkcji turystycznej i muzealno-wystawienniczej (właścicielem zabytku jest Forteczny Park Kulturowy Spółka z o.o.),
- Folwarczna wieża ciśniów w Skorogoszczy w woj. opolskim, przekształcona obecnie w wieżę widokową i izbę regionalną (właściciel: Dariusz Zięba).

W kategorii specjalnej „Architektura i konstrukcje drewniane” nagrodę otrzymał Kościół filialny św. Anny w Brzezinach w woj. łódzkim należący do Parafii Rzymskokatolickiej Podwyższenia Świętego Krzyża w Brzezinach. Drewniany kościół powstał w 1719 roku z zachowaniem starszej mureowanej kaplicy z 1616 r. Zagrożony zniszczeniem zabytek ratowano od 2004 r., przeprowadzając m.in. szeroki program badawczy ze szczegółową inwentaryzacją obiektu, badaniami architektonicznymi i badaniami na obecność warstw malarskich. Pozwoliło to zachować w wysokim stopniu autentyczność unikalnego drewnianego zabytku.

Wyróżnienie w kategorii zabytków drewnianych otrzymał Dom podmiejski z kuźnią w Gdańsku, woj. pomorskie, zarządzany przez Gdański Zarząd Nieruchomości Komunalnych – Samorządowy Zakład Budżetowy.

W kategorii specjalnej „Architektura przemysłowa i dziedzictwo techniki” nagrodzono Zespół „Starej Przędzalni” w Żyrardowie, woj. mazowieckie. Właścicielem zabytku jest Spółka z o.o. „Stara Przędzalnia”. Zespół składa się z trzech przylegających do siebie budynków – najstarszy powstawał od 1822 r., czyli w początkach rozwoju przemysłu przędzalniczego w Żyrardowie. Budynki Starej Przędzalni stanowiły pierwsze centrum osady fabrycznej i są najlepszym świadectwem historii Żyrardowa oraz poprzemysłowego charakteru architektury miasta. Kompleksowe prace konserwatorskie obejmowały remont i renowację zagrożonych hal, konserwację elewacji zewnętrznych i elementów wewnątrz oraz rewitalizację otoczenia budynków, stanowiących dominantę na osi placu targowego – obecnie placu Jana Pawła II.

Wyróżnienia w tej kategorii otrzymały:

- Most na Bystrzycy w Lublinie (właściciel: Miasto Lublin),
- Wieża Wodna we Fromborku w woj. warmińsko-mazurskim, której właścicielami są Dobromira i Zygmunt Czarneccy,
- Kordegarda i budynek biurowy w zespole dawnej Warszawskiej Wytwórni Wódek „Koneser” na warszawskiej Pradze, woj. mazowieckie (właściciel: BBI Development NFI SA).

Celem właściwie każdej konserwacji obiektu nagrodzonego czy wyróżnionego w konkursie „Zabytek Zadbane” było uratowanie niszczącego zabytku i „włączenie go” we współczesną rzeczywistość przy jednoczesnym zachowaniu oryginalnej substancji zabytkowej w możliwie maksymalnym stopniu. Takie jest najważniejsze przesłanie konkursu. Ma on zachęcać prywatnych i instytucjonalnych właścicieli, opieku-

nów i zarządców zabytków do ochrony i konserwacji, a także do właściwego zagospodarowania i użytkowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Uroczysta kolacja w Dworku Biała Dama w Nieborowie zakończyła pierwszy dzień obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków.

Następnego dnia, 19 kwietnia 2013 r. o godzinie dziewiętej rano w Bazylice Katedralnej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Łowiczu odprawiona została msza święta w intencji konserwatorów polskich i śp. Tomasza Mertwy, Generalnego Konserwatora Zabytków, w 3. rocznicę Jego śmierci w katastrofie smoleńskiej.

Przed południem uczestnicy obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków mogli wziąć udział w objeździe studialnym zorganizowanym przez Urząd Miasta Łowicza. Goście mieli do wyboru trzy trasy: Łowicz – Maurzyce, Łowicz – Arkadia – Nieborów, Łowicz – Sromów.

Spośród tych miejscowości najlepiej znany jest oczywiście Nieborów ze wzniesionym tam pod koniec XVII w. wspaniałym barokowym pałacem Radziwiłłów (obecnie oddział Muzeum Narodowego i Dom Pracy Twórczej). Pobliska Arkadia to słynny park romantyczno-sentymentalny założony pod koniec XVIII wieku przez Helenę z Przeździeckich Radziwiłłową, z pięknymi kameralnymi budowlami, dla których

inspirację stanowiły przede wszystkim wzory antyczne, a także styl gotycki.

W położonym o kilka kilometrów na północny wschód od Łowicza Sromowie istnieje Muzeum Ludowe Rodziny Brzozowskich. Imponujące są zbiory ruchomych rzeźb ludowych (figury używane podczas procesji, szopki bożonarodzeniowe czy łowickie wesele), a także łowickich strojów, wycinanek, wyposażenia wnętrz. Powozownia mieści kolekcję 35 pojazdów konnych.

W leżących na zachód od Łowicza Maurzycach mieści się Skansen Wsi Łowickiej, gdzie zgromadzono ok. 40 różnych budowli, odtwarzając m.in. typ tzw. starej wsi – „owalnicy” – i tzw. nowej wsi – „talicówki”.

Obiad w restauracji Finezja Smaków przy łowickim Starym Rynku, dokąd organizatorzy zaprosili gości, zakończył obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków 2013 roku. Obchody te miały nieco inny charakter niż w poprzednich latach, gdyż część uroczystości przygotowywana przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków – wraz z wręczeniem nagród SKZ – odbędzie się w tym roku oddzielnie: w trakcie wrześniowych Europejskich Dni Dziedzictwa w Krakowie.

Sprawozdanie opracowano na podstawie materiałów NID-u oraz Urzędu Miasta Łowicza.

Streszczenie

Gospodarzem polskich obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków w dniu 18 kwietnia 2013 roku był Łowicz – powiatowe miasto położone niemal w samym środku Polski, w połowie drogi między stolicą kraju Warszawą a innym wielkim miastem – Łodzią.

Historia Łowicza sięga XII-XIII wieku. Nieduże miasto pełne jest zabytkowych budowli: barokowych kościołów z XVII-XVIII wieku czy kamienic, dworców i innych miejskich zabytków powstałych w epoce renesansu, baroku i XIX-wiecznego klasycyzmu.

Organizatorami uroczystej gali Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków 2013 były władze miejskie Łowicza, władze województwa łódzkiego oraz mający siedzibę w Warszawie Narodowy Instytut Dziedzictwa – centralna instytucja powołana do ochrony, katalogowania i dokumentowania polskich zabytków. Uroczystości odbywały się w barokowej kaplicy św. Karola Boromeusza w Muzeum w Łowiczu, gdzie pierwotnie mieściło się kościelne seminarium.

Najważniejszym punktem obchodów było wręczenie nagród w konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków. Celem konkursu jest zainspirowanie właścicieli, zarządców i opiekunów zabytków do ich ratowania, konserwacji, trwałej ochrony i należytego użytkowania. Nagroda przyznawana jest w 5 kategoriach. W 2013 r. nagrodzono dwór z końca XVI w. w południowo-wschodniej Polsce, zespół pałacowo-parkowy na Dolnym Śląsku, XIX-wieczną Synagogę na południu kraju zaadaptowaną na Ośrodek Spotkania Kultur, unikalny kościół drewniany z XVIII w. położony koło Łodzi i zrewitalizowaną

Abstract

The host of Polish celebrations of the International Monument Protection Day which took place on 18 April 2013, was Łowicz – a county town located almost in the very centre of Poland, half way between the capital, Warsaw, and another large city – Łódź. The history of Łowicz goes back to the 12th-13th century. The town is full of historic buildings: Baroque churches from the 17th-18th century or tenement houses, mansions and other urban monuments erected during the Renaissance, Baroque or the 19th-century classicist period.

The gala ceremony of the International Monument Protection Day 2013 was organised by the local authorities of Łowicz, Łódz Voivodeship authorities and, located in Warsaw, National Heritage Institute – a central institution appointed to protect, catalogue and document Polish monuments. The venue was the Baroque chapel of St. Charles Borromeo in the Museum in Łowicz, where a church seminary had originally been housed.

The highlight of the celebrations was giving awards in the competition of the General Monument Conservator. The aim of the competition is inspiring owners, managers and guardians of historic objects to save, conserve, protect and properly use them. There are five categories of the award. In 2013, the awards went to: a manor from the end of the 16th c. in south-eastern Poland, a palace and park complex in Lower Silesia, a 19th-century Synagogue in the south of our country adapted for a Centre for Cultural Encounters, a unique wooden church from the 18th c. located in the vicinity of Łódź, and a revitalised old textile factory in Żyrardów – an industrial town near Warsaw.

dawną fabrykę włókienniczą w Żyrardowie – przemysłowym mieście niedaleko Warszawy.

Obchody MDOZ były także okazją do licznych nieformalnych spotkań środowiska osób zajmujących się profesjonalnie lub z własnej pasji ochroną zabytków, a także sposobnością do wspólnych uroczystych obiadów i kolacji. 19 kwietnia rano odprawiona została msza w intencji konserwatorów polskich. Następnie goście imprezy mogli zwiedzać leżące wokół Łowicza atrakcyjne miejsca: Muzeum Ludowe w Sromowie, Skansen Wsi Łowickiej w Maurzycach i barokowy pałac w Nieborowie z pobliskim pięknym romantyczno-sentymentalnym parkiem w stylu angielskim, nazwanym Arkadią.

Celebrations of the IMPD were also an opportunity for numerous informal meetings of people who, either by profession or by passion, were keen on preserving historic objects, as well as a chance for formal lunches and dinners. In the morning of 19 April, a Mass for Polish conservators was celebrated. Then the guests could visit attractive sites located in the proximity of Łowicz: a Folk Museum in Sromów, an Open-air Museum of Łowicz Countryside in Maurzyce and a Baroque palace in Nieborów with the nearby beautiful romantic – sentimental English – style park, known as Arcadia.